

Rettelse

Jacob Christensens bog *Social-politiske strategier 1945-1972* blev anmeldt i seneste nummer af Arbejderhistorie (s. 66-71). Desværre fremgik det ikke, at det var *Jørn Henrik Petersen*, der havde anmeldt bogen. Redaktionen beklager.

Af-statsliggørelsen af Rusland

Karin Hilmer Pedersen: Rusland mod årtusindskiftet – Feudalstat, Retsstat, Velfærdsstat, eller...?: Privatiseringspolitik. En retssociologisk analyse af rets- og samfundsudviklingen i Rusland 1985-1994. Jurist- Økonomforbundets Forlag 1998, 278 s., kr. 350, ISBN 87-574-0026-1

En anekdote beretter samfundsforskeren Jon Elster om en samtale med en delegation af russiske jurister, som fortalte om tilstanden af lovløshed i det post-socialistiske Rusland: "Vi har fået perfekte love", sagde de, "problemet er, at ingen overholder dem." Herpå svarede Jon Elster tørt, "Bare vent nogle få hundrede år." Spørgsmålet er imidlertid om retsudviklingsprocesser kan reduceres til et spørgsmål om tid.

I Karin Hilmer Pedersens bog, *Rusland mod årtusindskiftet*, indleveret som ph.d.-afhandling ved det Juridiske Institut, Århus Universitet i 1996, er tidsperspektivet helt centralt. Hvor fokuset er rettet mod privatiseringspolitikken i perioden fra 1985 til 1994, inddrages landets nyere historie, ligesom forskellige fremtidsscenarier diskuteres. Afhandlingen tager fat på et afgørende aspekt ved Sovjet-Ruslands overgang til demokrati og

markedsøkonomi: indførelsen af den private ejendomsret.

Bogen udgøres af tre dele. I den første opstilles afhandlingens analyseramme med afsæt i væsentlige retssociologiske begreber og teorier. Ud fra den klassiske modstilling af stat, marked og civilsamfund identificeres en række idealtypiske retsformer. Her anlægges et udviklingsperspektiv, der strækker sig fra stammesamfundets arkaiske ret, som det første udviklingstrin, over feudalstatens repressive retsform og retsstatens autonome ret til velfærdsstatens offentligtretlige styringssystem. Her ud fra argumenterer Hilmer Pedersen for, hvordan den øgede arbejdsdeling, og heraf følgende funktionelle specialisering i samfundet, er den drivende kraft i retssystemets udvikling. I denne proces afløses civilsamfundet som den primære organisations sfære i stigende grad af markedet og staten. Den teoretiske diskussion kombineres med eksempler fra rets- og samfundsudviklingen i Danmark.

Hilmer Pedersen diskuterer retsbegrebets indhold i spændingsfeltet mellem en snæver, positivistisk definition, som udspringer af en opfattelse af retssystemet som udgørende én enhed, og en bredere definition, som tager højde for at retssystemet ikke blot har et, men flere centre, hvor retskilder udformes og tolkes (retspolycentri), at uformelle normer også indgår i retssystemet (retspluralisme) og at såvel lokale som internationale aktører og institutioner i høj grad influerer på det nationale retssystem. Denne diskussion føres på baggrund af en gennemgang af retsreglens position i den politiske beslutningsproces, og der gives herunder en indføring i

kategoriseringen af forskellige typer af retlige styringsmidler (hårde/bløde, positive/negative osv.).

Diskussionen af retsbegrebets indhold munder ud i en gennemgang af den tyske sociolog Niklas Luhmans kritik af en instrumental retsopfattelse, og herefter en kritik af Luhman bl.a. med afsæt i hans landsmand og kollega Günther Teubners teori om refleksiv ret. Disse teoretiske ekskursjoner antager en meget høj kompleksitetsgrad, der kan synes lidt ude af proportioner med relevansen for afhandlingens empiriske problemstilling.

Fra de overordnede retsteoretiske overvejelser går Hilmer Pedersen over til at drøfte statens muligheder for at regulere ejendomsretten. Her udskiller hun tre dimensioner: en retlig, en økonomisk og en social. Den retlige dimension vedrører de tekniske aspekter ved måden, hvorpå ejendomsretten er lovfæstet. Den økonomiske dimension vedrører måden, hvorpå ejendomsrettens forskellige funktioner forvaltes organisatorisk. Her opererer Hilmer Pedersen med et kontinuum fra enkeltmandsvirksomheden, hvor én person varetager alle funktioner, til de mere abstrakte former, som aktieselskaber og statslige selskaber, hvor ejendomsrettens funktioner er adskilte. Endelig vedrører den sociale dimension ejendomsrettens kulturelle fundering, fx om graden af 'entreprenør-ånd' i samfundet.

Et centralt afsnit der afslutter første del giver en historisk analyse af rets- og samfundsforholdene under sovjettiden. Udgangspunktet er her, at et retssystem tekniske aspekter ikke kan forstås uafhængig af det ideologiske system, det er en del af. Det formelle rets- og domstols-

system var tillagt en vis legitimerende funktion i forhold til det kommunistiske parti, med juræns aura af objektivitet og uafhængighed, men fungerede i praksis som partiets forlængede arm. Regeringsbeslutninger og politiske hensigtserklæringer indgik som en del af retskildehierarkiet, og blev dermed til gældende ret. Borgernes retssikkerhed var minimal. I overensstemmelse med Lenins revolutionære retsfilosofi var love og forordninger vagt formuleret. Regelværket var ofte ikke offentliggjort eller tilgængeligt. Man kunne heller ikke orientere sig i forhold til tidligere domstolspraksis, da præcedens ikke var en del af de anvendte retskilder. I stedet måtte borgerne orientere sig i forhold til lovens ånd, realiseringen af det kommunistiske idealsamfund, under hensyntagen til lokale partisekretæres individuelle fortolkninger.

Den historiske analyse fortsættes i afhandlingens anden del, hvor årsagerne til krisen, der ledte til de radikale reformer, behandles. Herefter står den russiske privatiseringspolitik i perioden 1985-94 i centrum. Hilmer Pedersen benævner selv den empiriske analysemetode, som ligger til grund for afdækningen af privatiseringspolitikken som 'systematisk usystematik', idet hun systematisk har gennemgået de tidskrifter, hvori lovgivningstekster er blevet offentliggjort, vel vidende at samtlige retsakter og anden relevant information ikke er blevet publiceret. Hun har derfor suppleret lovtekstlæsningen med en række informantinterview for at få afdækket forskrifter for præcedens og andre ikke-tilgængelige forordninger.

Retten til privat ejendom af produktionsmidler, som tidligere havde været kriminaliseret, bliver med Gorbatjovs reformer gradvist indført. Gorbatjov liberaliserer økonomien blandt andet ved at lovliggøre individuel produktion. Dette er en ømfindig operation, både i forhold til den bureaukratiske elite, som ikke ønsker at miste sine privilegier, og i forhold til den brede befolkning, som i starten forholder sig skeptisk til markedsøkonomiske tiltag. Skepsissen er ikke helt uforståelig, da den gradvise liberalisering følges af store prisstigninger, som rammer de i forvejen meget trængte private husholdninger hårdt. Den tidlige liberalisering lanceres da også under paroler om at ville styrke socialismen, og den kontroversielle term 'privatisering' bliver så vidt muligt erstattet af den mere spiselige term, 'afstatsliggørelse'.

I 1990 bliver den private ejendomsret legaliseret gennem en række forfatningslove. Men den sideløbende demokratisering og liberalisering kommer ofte i konflikt med hinanden. Først overdrager Gorbatjov den øverste beslutningskompetence i statsvirksomhederne til arbejderkollektivet, som led i demokratiseringen. Senere overdrages beslutningskompetencen igen til ejendomsindehaveren som led i liberaliseringen, og i såvel statsejede, privatejede, herunder joint ventures med udenlandsk deltagelse, indskrænkes arbejderkollektivets indflydelse. Hilmer Pedersen tolker inddragelsen af arbejderkollektivet i privatiseringsprocessen, som et middel til at opnå den nødvendige brede opbakning. Disse favoriseres i den tidlige fase af processen, hvor medarbejderne opnår stor aktieandel i de virksomheder,

hvor de er ansat, men som processen skrider frem kan man iagttage en tiltagende magtkoncentration hos ledelsen og eksterne ejere. Gennemførelsen af privatiseringsprocessen trækker også på det skæbnesfællesskab, der gjorde sig gældende på den sovjet-russiske arbejdsplads mellem arbejdstagere og ledelse. At sikre virksomhedens overlevelse bliver et fælles mål, og arbejdstagerne går ofte på kompromis, ved fx at arbejde uden løn, i denne fælles kamp.

Styrende for fremstillingen er to indledningsvist formulerede hypoteser, som forudsiger at det russiske samfund vil undergå en deregulerings- og en decentraliseringsproces, samtidig med at staten vil forsøge at fastholde en væsentlig styringsfunktion. Ligeledes forventes den russiske rets- og samfundsudvikling at bevæge sig i retningen af et forhandlingssamfund med feudale træk, hvor der på forskellige administrative niveauer og inden for forskellige magtcentre vil herske selvstændige retsdefinitioner. I sig selv er deregulerings- og decentraliseringsprocesserne ikke ligefrem kontroversielle. Koblingen til forestillingen om udviklingen af et feudalt-lignende forhandlingssamfund er derimod interessant, og eftervises empirisk blandt andet gennem en dystre fremstilling af, hvordan økonomisk og militær magt kan konverteres til juridisk og politisk autoritet i dagens Rusland. På baggrund af Hilmer Pedersens analyse kan man dermed ikke forvente, at Rusland udvikler sig til en traditionel retsstat, heller ikke i løbet af "nogle få hundrede år".

Til grund for afhandlingen ligger et omfattende tværfagligt forskningsarbejde, herunder et

grundigt tekststudie af russisk-sprogede kilder. Herved gives ikke alene en række nye indsigter om den vanskelige russiske reformproces, et område som antager en meget høj kompleksitetsgrad, man får som læser også en solid retssociologisk analyse-ramme, som kan anvendes på lignende empiriske problemstillinger i den store gruppe af lande, som i disse år slider med at etablere velfungerende økonomiske og demokratiske retsinstitutioner.

Ivan Harsløf

Hvem svigter?

Nils Jæger: Det historiske svigt. Socialdemokratiet og venstrefløjen i den kolde krig. Gyldendal 1999, 198 s., 228 kr. ISBN 87-00-37946-8.

"Der findes ingen lykke uden frihed og ingen frihed, hvis man ikke passer på den" og "Det eneste, der er fornuddent, for at det onde kan sejre, er, at det gode intet foretager sig". Med disse ord af henholdsvis den græske statsmand Perikles (5. årh. f.Kr.) og den britiske filosof Edmund Burke (1729-1797) indleder Nils Jæger sin meget omtalte og debatskabende bog *Det historiske svigt*, med undertitlen *Socialdemokratiet og venstrefløjen i den kolde krig*; udgivet i sommeren 1999. Bogen er en undersøgelse af 1980-ernes danske fodnotepolitik, "hvor et folketingsflertal ledet af Socialdemokratiet og mod den borgerlige regerings linie gennemførte en dansk afstandtagen fra væsentlige dele af NATO-alliansens politik i den kolde krigs kritiske slutfase." Formålet er, at "se dette politiske forløb, dets

hovedaktører og dets miljø i et tilbageblik og i en større sammenhæng, der også omfatter den internationale baggrund" (s. 9).

Nils Jæger er godt rustet til at løse opgaven. Han er uddannet jurist og har gennem mere end tre årtier været ansat i den danske udenrigstjeneste, hvor han blandt andet har arbejdet med sikkerheds- og nedrustningspolitiske spørgsmål. Han har tillige været ministerråd og har hvad angår udenrigspolitikken siddet tæt på den politiske beslutningsproces – også i den her behandlede periode. Forfatteren har med andre ord ikke alene haft mulighed for at basere sin undersøgelse på offentligt tilgængeligt materiale – han sidder inde med en ekspertviden om dansk udenrigs- og sikkerhedspolitik fra sit mangeårige virke i administrationen; en pointe han i øvrigt selv fremhæver. For at gennemføre undersøgelsen blev Jæger frikøbt fra Udenrigsministeriet, og efterfølgende indskrevet ved Institut for Statskundskab ved Københavns Universitet. Bogen er forsynet med en litteraturliste og inde i teksten henvises løbende til den anvendte litteratur. Ved færdiggørelsen af bogen har Jæger draget nytte "af flere personer, der i forskellig kapacitet var nær på begivenhedsforløbet i fodnoteårene". Imidlertid var ingen fra partipolitiske miljøer, idet Jæger "ikke har ønsket indholdet undergivet nogen partipolitisk påvirkning" (s. 10-11). Hvilke personer der er tale om, angives ikke i kildefortegnelsen.

På baggrund af ovenstående kan man stille store forventninger til Nils Jægers bog – ja, med tilknytningen til Institut for Statskundskab, er det ikke urimeligt at forvente en videnskabelig undersøgelse. Fremstillingen er en

knap 200 siders lang og – må man sige – velformuleret redegørelse for koldkrigens sidste 10 år. Dette gøres gennem en ensidig (se nedenfor) samt analytisk og historisk svagt funderet skildring af den danske sikkerhedspolitik, sådan som Jæger lader den aftegne gennem 1980erne. Udgangspunktet er dobbeltbeslutningen fra 1979, hvor NATO dels planlagde at opstille 572 atomraketter i Vesteuropa som modvægt til de sovjetiske SS-20 missiler, dels tilbød Sovjetunionen en forhandlingsløsning på oprustningsproblemet. Afslutningen på bogen er det berygtede atomvalg i Danmark i 1988. Undervejs skildres blandt andet Sovjetunionen, der stigmatiseres som “Det onde imperium” og “Truslen mod Danmark”. Når bogens undertitel lyder “Socialdemokratiet og venstrefløjen i den kolde krig”, er det således misvisende. Bogen handler om koldkrigens afslutning – ikke om den kolde krig generelt. Jægers bog skuffer. Han svigter sin læser på tre centrale punkter:

1. Arbejdet hviler på et alt for snævert litteraturudvalg
2. Fremstillingen er upræcis og undertiden misvisende
3. Argumentationen og analysen er metodisk svag

Ad 1) Den smalle litteraturbrug. I bogens litteraturliste nævnes 15 fremstillinger, der danner grundlag for bogen. Det er ikke meget. Man vil kunne hævde, at emnet er så godt som uudforsket, og at den eftersøgte litteratur er ikke-eksisterende. Men er det rigtigt? Både-og. Faktisk findes der en forholdsvis lang række artikler og et par bøger, der er centrale for Jægers fremstilling. Men de benyttes ikke. Der er tale om af-

handlinger af blandt andet Erik Boel, Carsten Due-Nielsen, Nikolaj Petersen, Michael H. Clemmesen, Carl-Axel Gemzell, Bertel Heurlin, Hans-Henrik Holm og Eigil Jørgensen. Dertil kommer, at hele den internationale forskning glimrer ved sit fravær. Eneste ikke-danske bidrag der er benyttet i bogen er Carl-Axel Gemzells grundlæggende artikel om DDR, Warszawa-pagten og Danmark – publiceret i (dansk) *Historisk Tidsskrift* 1996. Pladsen tillader det ikke, men man kunne opregne en liste over væsentlige danske og internationale fremstillinger om koldkrigens tidlige fase, som havde været gavnlige at inddrage i fremstillingen og ikke mindst i problematiseringen.

Et eksempel på, hvordan Jæger (undertiden mis)bruger den anvendte litteratur er brugen af Carl-Axel Gemzells førortalt pionerartikel. Efter sin grundige analyse af operationsplanerne stiller Gemzell følgende spørgsmål: “Vad hade allt detta för betydelse?” Og han svarer: “Det måste framhållas, att vi inte vet någonting om i vad mån tanken på en erövring av Danmark någonsin vann fotfäste i den sovjetiska generalstabens och lades till grund för politisk sanktionerade planer.” (HT, s. 82). Samtidig henviser Gemzell dog til en af sine tidligere undersøgelser nemlig den sociologisk anlagte afhandling *Organisation, Conflict, and Innovation* (1973), hvori han dokumenterede den dynamik, der ligger i samspillet mellem det militære systems planlægning og udvikling og det politiske systems beslutninger. Gemzell åbner med andre ord muligheden for, at operationsplanerne i en kritisk situation kunne danne grundlag for et an-

greb. Men han slår fast, at vi ikke ved i hvilket omfang, om noget, disse planer opnåede fodfæste i den sovjetiske generalstab. Hvordan benytter Jæger da Gemzells analyse? Jo, han siger, at der “selvfølgelig ... var tale om øvelser”, og at invasionsforberedelserne “i sig selv var med til at øge risikoen for et angreb” (s. 62). Men samtidig forstår læseren, at Danmark i en kritisk situation de facto stod overfor et angreb østfra. Skriver Gemzell dette? Nej, han siger, at planerne var der, men “... vi inte vet någonting om i vad mån tanken på en erövring av Danmark någonsin vann fotfäste i den sovjetiska generalstabens ...”. Dertil kommer, at Gemzell eksplicit understreger, at et eventuelt Warszawa-pagat-angreb lå indenfor en defensiv ramme – altså at et angreb ville være et svar på et angreb fra NATO. Argumentationen strammes med henvisning til det sovjetiske nyhedsbureau TASS, der i 1983 erklærede, at Warszawa-pagatlandene med Jægers ord “var bedre rustet end nogensinde til en hurtig landgangsoperation fra Østersøen.” (s. 62). Men kan man stole på TASS? Ifølge Jæger var Warszawa-pagten præget af kynisme og løgnagtighed. Og hvad havde Jæger i øvrigt regnet med? Skulle TASS offentligt erklære, at Warszawa-pagten ingenlunde havde mulighed for og ej heller lyst til at angribe Danmark via Østersøen? Argumentationen strammes altså til det urimelige (først (mis)bruge en gedigen videnskabelig artikel for dernæst at supplere med en kilde, som Jæger i anden sammenhæng formentlig selv vil betegne som utroværdig). Derpå stigmatiseres danske politiske partier for at have haft kontakt til østtyske politiske partier. Men

danske partier havde jo også kontakt til tyske partier forud for besættelsen i 1940. Var der noget galt i det? (Jæger benytter selv analogien til anden verdenskrig i bogen). Mon ikke de danske partier i 1970'erne og 1980'erne forsøgte at gyde olie på de oprørte vande, ligesom den danske politik overfor Tyskland i 1930'erne var en modreaktion på den nationalsocialistiske magtovertagelse og et forsøg på at minimere Hitler-Tysklands interesser i at angribe Danmark. Der er næppe nogen, der vil kritisere danske partier for at have haft kontakt til tyske partier i 1930'erne – så hvorfor nu i 1970'erne og 1980'erne? Danmark havde dog diplomatisk kontakt til østblok-landene, og i øvrigt var der intet illegalt eller illegitimt i politiske forbindelser.

Ad 2) Fremstillingen er upræcis og undertiden misvisende. Bogen er ikke alene præget af ensidige fremstillinger, den er også upræcis. Man kan læse, at Vesten under det meste af koldkrigen tilstræbte en "fastholdelse af militær balance mellem Øst og Vest" (s. 40). Det er langt fra præcist og dybest set ukorrekt. Under koldkrigen havde østblokken flest konventionelle styrker, som Jæger rigtigt påpeger. Imidlertid havde NATO som målsætning at være stærkere rustet end Warszawapagten, og måden hvorpå det lod sig gøre var ved at være teknologisk overlegen. Det lykkedes til overmål. I 1950'erne etablerede NATO et gedigent forspring i atomvåbenkapløbet, hvilket udbyggedes i de kommende årtier. At det var resultatet af politiske målsætninger fremgår eksempelvis af, at den amerikanske udenrigsminister John Foster Dulles i 1952 argumenterede for "a policy of

boldness" i den nukleare oprustningspolitik. Formålet skulle være "a deterrent of war instead of a mere means of waging war after we get into it" (citeret i John Lewis Gaddis: *We now know. Rethinking Cold War History*, Oxford University Press 1996, s. 107). Det handlede altså fra USAs og NATOs side om at være militær overlegen – vel og mærke for at undgå en krig. Også dobbeltbeslutningen er udtryk for ambitionen om nukleart hegemoni. Gaddis har også – med betydelig overbevisningskraft – argumenteret, at verdensopdeling efter 1945 og de følgende årtier afspejlede de to supermagters militære og økonomiske styrkeforhold: underforstået USA (og NATO) var den stærkeste (jf. John Lewis Gaddis: *The Long Peace. Inquiries into the History of the Cold War*, Oxford University Press 1989, s. 222).

Ad 3) Bogen er metodisk svag. Det ses i bogens argumentation. Når Jæger eksempelvis slår til lyd for, at NATO – for at knække Sovjetunionen i koldkrigens slutfase – nødvendigvis måtte føre en hård kurs overfor Warszawapagten med trussel om og en reel fare for atomkrig, citerer han daværende amerikanske præsident George Bush i 1990, der forud for Golfkrigen argumenterede, at "vi sejrede i kampen for frihed i Europa, fordi vi og vore allierede stod fast og viste styrke" (s. 15). Men stop engang. Hvad er det for en argumentation? Det var jo et *politisk* udsagn formuleret i en konkret politisk situation motiveret af et ønske om at gå i krig mod Irak i forbindelse med sidstnævntes invasion af Kuwait. At benytte et *politisk* udsagn til at underbygge en *saglig* vurde-

ring, sådan som det gøres her, lader sig ikke gøre. Det er en simpel, men graverende metodisk fejl. Det svarer til debatiniveauet i pressen – som denne bog i øvrigt har været med til at skabe – når det konkluderes, at fordi Sovjetunionen havde en interesse i, at Danmark i koldkrigens slutfase førte en afspændingsoffensiv, så var socialdemokraterne, venstrefløjen og de radikale automatisk købt af Kreml, netop fordi de argumenterede for afspænding. Det er det rene Erasmus Montanus-argument (jf. Søren Nielsen-Man og Søren Hein Rasmussen: "Om fortids venstrefløj", s. 53-61 her s. 55 i: *Arbejderhistorie* 2000/2). I overensstemmelse med dette bliver fredsbevægelserne i Jægers fremstilling på grund af deres arbejde for fred og nedrustning gjort til "instrument" for Sovjetunionen (s. 45). For at dette kunne lade sig gøre, skulle der imidlertid være en sammenhæng mellem de store folkelige bevægelser og Sovjetunionen. Dette kunne naturligvis være DKPerne. Men Jæger skriver samtidig om fredsbevægelserne, at det "brede flertal ikke identificerede sig med Sovjetunionen eller kommunismen". Hvor er sammenhængen? Argumentationen lyder: hvis du ikke er med, så er du imod. Men kan fortiden beskrives så simpelt? Nils Jæger mener ja, men det er fordi han betjener sig af koldkrigens egen logik. I forlængelse af dette karakteriseres de radikale som et parti, der ikke "ville tage et ansvar på det sikkerhedspolitiske område" (s. 19). Mon ikke de radikale og de pacifistiske kræfter selv vil mene, at de netop tog et ansvar ved at gå imod militariseringen, fordi det kunne føre til krig. Tilsvarende drages Social-

demokratiets og Anker Jørgensens habilitet i tvivl, idet sidstnævnte og dele af partiet havde sympati for fredsbevægelserne. Pointen er ifølge Jæger, at man stillede sig i kommunismens tjeneste. Det er imidlertid almindelig kendt, at Anker Jørgensen var antikommunist og at DKP og Socialdemokratiet siden mellemkrigsårene, har bekæmpet hinanden. Dette perspektiv bliver dog ikke behandlet klart. Sammenfald og kausalitet er som bekendt ikke det samme. Jæger vil formentlig hævde, at han taler om funktionen af den førte politik, men stadig mangler en reel argumentation – og dokumentation. Side 143 i bogen citeres Anker Jørgensen for som statsminister at udtale, at Sovjetunionen i begyndelsen af 1980'erne var presset, og at Sovjet "havde gode historiske grunde til at frygte en aggression fra Vesten". Med tidligere formand for SNU (Det Sikkerheds- og Nedrustningspolitiske Udvalg) Bjarne Nørretranders som trumf forstår læseren, at det var et helt absurd udsagn. Men var det virkelig det? Ikke efter min mening. Anker Jørgensen havde ret i, at Sovjet hele to gange i det 20. århundrede var blevet invaderet fra vest. Og hvad angik den vestlige politik overfor Warszawapagten, så var der tale om en socio-økonomisk inddæmning af Sovjetunionen og en vestlig verdensomspændende ekspansion. Dette ikke sagt for at legitimere Sovjetunionens politik under koldkrigen – langt fra, men når Vesten beskyttede sig selv gennem militær oprustning og fremskudte militære og økonomiske positioner over hele verden, var konsekvensen en inddæmning af Sovjetunionen. Ligesom USA betragtede det amerikanske konti-

ment som sin legitime interessesfære, så betragtede Sovjetunionen det sovjetiske grænseland som sin legitime interessesfære. Således betragtet var det ikke forkert, hvad Anker Jørgensen gav udtryk for. Bogen bliver ved postulatene og de polemiske udtryk. Det er også holdningen, at fodnotepolitikken undergravede Danmarks sikkerhedspolitik. Kunne den det? Fodnotepolitikken var udtryk for et folketingsflertal baseret på vælgernes holdninger og stemmeafgivninger. Konsekvensen af Jægers synspunkt er dybest set, at hverken befolkningen eller politikerne var i stand til at overskue Danmarks sikkerhedspolitiske interesser. Men politik er nu engang en demokratisk proces. At Jæger er uenig i politikken og finder den uansvarlig, er en anden sag.

Det er også synspunktet, at fodnotepolitikken skabte "berettiget tvivl" om Danmarks "loyalitet" overfor alliancen – og at denne politik var uden fortilfælde i "nyere dansk politik". For at tage det sidste først: Danmark har gennem mange af allianceårene ført en forbeholden politik overfor NATO-politikkerne. Dette startede allerede tidligt i 1950'erne, hvor dansk sikkerhedspolitik var præget af neutralisme, tredjevejsbestræbelser og ikke-blokpolitik. Til eksempel gjorde Danmark modstand mod NATOs krav om høje forsvarsbevillinger, ligesom Danmark afviste permanent stationering af amerikanske flybaser på dansk jord. I 1960'erne førte danske regeringer under statsminister Krag og udenrigsminister Hækkerup deciderede afspændingsoffensiver overfor Østeuropa, ligesom venstrefløjens i partiet fordømte USAs gerninger i både Indokina

og i Afrika. Der har med andre ord været tradition for i dansk (og socialdemokratisk) sikkerhedspolitik at stille sig forbeholden overfor dele af NATOs politik. At der var tale om en *stramning* i Socialdemokratiets politik i 1980'erne og at man med nogen ret kan tale om et kursskift er formentlig også rigtig. Men at omtale den socialdemokratiske politik som værende uden fortilfælde er mere end en stramning. Og hvad angår det andet: Hvornår er en politik illoyal? Der turde næppe være tvivl om, at de danske socialdemokrater betragtede sig selv som loyale alliancepartnere. At de samtidig var bange for krig – og ønskede at holde Danmark udenfor skudlinien i en eventuel kommende atomkrig, kan vel næppe karakteriseres som illoyalt. At andre faktorer også spillede ind turde være en truisme, men frygten for krigen var reel. Et andet spørgsmål er, om amerikanerne *opfattede* den danske politik som illoyal. Umiddelbart kunne man tro det på grund af amerikanernes offentlige tilkendegivelser. Imidlertid tyder alt på, at NATO ikke betragtede Danmark som en illoyal alliancepartner i den tidlige kolde krig, hvor politikken også var præget af forbehold. At man fra alliancens side officielt tog afstand fra fodnotepolitikken er helt naturligt (hvad skulle man ellers gøre?) – men det betyder ikke nødvendigvis, at man betragtede Danmark som illoyal. I al fald kan Jæger ikke dokumentere det. Faktisk ved vi det ikke den dag i dag.

Et sidste eksempel jeg vil nævne på den svage analyse fremgår af siderne 19 og 20. Her forstår læseren, at oppositionens politik var aldeles uansvarlig. At den spillede hasard med landets

sikkerhed. Samtidig forstår man, at når den borgerlige regering trods alt fastholdt regeringsmagten, var det fordi den ønskede "en genoprettelse af landets økonomi". Jæger citerer Schlüter for at kalde fodnoterne "en fristil i FN", og Jæger konkluderer, at det var for meget forlangt, "at den borgerlige regering skulle gå af for at give Socialdemokratiet mulighed for at finde tilbage til en "ansvarlig" sikkerhedspolitisk dagsorden." Hvordan hænger denne argumentation sammen? Et hovedsynspunkt i bogen er, at fodnotepolitikken var af så vital betydning for sikkerhedspolitikken, at sidstnævnte blev undergravet. Ja, Danmark stod jo nærmest overfor et angreb. Hvordan kunne den økonomiske genopretning så overgå sikkerhedspolitikken i betydning? Med et fingerknips reduceres sikkerhedspolitikken til at være underordnet den økonomiske situation – og dette i modsætning til bogens egentlige synspunkt.

Det skal understreges, at Nils Jæger naturligvis har ret i, at de vestlige lande stod for en mere demokratisk og pluralistisk linie i international politik end det Sovjet-styrede diktatur. Derom kan der ikke herske tvivl. At der – som Jæger rigtigt påpeger – var tale om to væsensforskellige imperier er i denne sammenhæng en central pointe. De steder hvor Sovjetunionen satte sig igennem under koldkrigen, var det ved hjælp af politisk undertrykkelse samt brug af kanoner, bål og brand. Dissidenter blev sendt i eksil og risikerede livet. Men USA etablerede også et imperium. Selvom dette på mange måder var baseret på massivt politisk, økonomisk og militært pres, var det i grunden et frivil-

lighedens projekt. Der var ingen, der blev tvunget ind i det amerikanske imperium. Det er derfor den norske historiker Geir Lundestad benytter anførselstegn, når han skriver om det amerikanske "imperium" ("Empire" by Invitation, The American "Empire" og "Empire" by Integation). Således betragtet har Jæger ret, når han kritiserer Sovjetunionen for dennes politik under koldkrigen. Det er nok de færreste der i dag vil forsvare Sovjetunionens politik fra 1945 til 1989/90. Der er heller ingen tvivl om, at dele af venstrefløjen under koldkrigen forsvarede synspunkter, som både den gang og i dag må betragtes som ufor-svarlige. Problemet er imidlertid, at Jægers bog kun præsenterer holdninger og ringe analyser. Ligesom NATO ønskede at undgå en direkte militær konfrontation med østblokken, var det Warszawapagtens ambition ikke at komme i krig med vestblokken. Det fremgår som nævnt af Gemzells førnævnte artikel om Danmark og Warszawapagten, og det er et af resultaterne af det internationale forskningsprojekt Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact, ledet af koldkrigshistorikeren Wojtech Mastny (se hjemmesiden på www.isn.ethz.ch/php). Det er den kolde krigs ironi, at ingen af parterne ønskede krig – hverken Øst eller Vest – men alligevel ru-stede man på livet løs. Eftersom Vesten var stærkest på det økonomiske niveau, havde Vesten mulighed for at overgå øst-blokken i den mest effektive af samtlige militære oprustninger, nemlig den nukleare. Det er som om Jæger ikke er opmærksom på dette forhold. I stedet lader han sig forarge og styre af politiske synspunkter og gennemfører dy-

best set et opgør med oppositionerne til de regeringer, han tjente i 1980erne. For at afhjælpe denne ikke-saglige, politiske argumentation betjener Jæger sig af diverse politikerudtryk om behovet for "ansvarlighed" (underforstået, det kræver en allerede fastlagt politisk holdning). I grunden er det skuffende, at en embedsmand med ekspertviden på området ikke drager nytte af sin viden og delagtig læseren heri. Som forhenværende diplomat vil Jæger vide, at verden ikke er sort/hvid. Det en skam, at den offentlige debat fortsat hænger fast i koldkrigens egen logik og kategorier. Det forplumrer diskussionen og er, efter min mening, mere skadeligt end gavnligt. Bedre bliver det ikke af, at diskussionen føres af folk, der ved bedre. Man kunne også diskutere NATO's politik under koldkrigen, eksempelvis i forbindelse med Vietnamkrigen. Det skal jeg afholde mig fra her. Men der turde næppe være tvivl om, at netop NATO's håndtering af Vietnamkrigen har stor betydning for forståelsen af danske pacifistiske kræfters syn på NATO i efterkrigsårene. Og det må trods alt være forståelsen det handler om, når vi diskuterer koldkrigen, ikke fordømmelsen.

Som det er fremgået, var Nils Jæger frikøbt af Udenrigsministeriet og indskrevet ved Statskundskab på Københavns Universitet for at skrive bogen om Socialdemokratiet og fodnotepolitikken. Imidlertid ligger fremstillingen i gråzonen mellem videnskab og debat. Af forordet fremgår det, at det har været "vanskelig at komme til en anden slutning end, at der i fodnoteperioden var tale om et svigt mod Danmarks sikkerhedspolitiske interesser. Bogen tager også

stilling til ansvaret herfor. Det var det store Socialdemokrati, der som leder af det alternative sikkerhedspolitiske flertal i Folketinget var hovedaksen i den drejning af dansk sikkerheds- og udenrigspolitik, der skete i disse år, selvom også andre partier indgik i dette flertal.” (s. 10). På baggrund heraf forklarer Jæger, at bogen kan udlægges som et “anklageskrift” mod især Socialdemokratiet. Selv anser han det imidlertid som et “veldokumenteret anklageskrift”. Når Jæger skriver, at bogen kan *udlægges* som et anklageskrift, fristes man til at spørge, om anklageskriftet mon ikke har været det egentlige formål. Det kunne man i al fald forledes til at tro, blandt andet i lyset af de to citater af Perikles og Burke (som anført ovenfor). I debatlitteraturen er det rimeligt at være mere firkantet end i den videnskabelige fremstilling. Men uanset om Jægers bog var en videnskabelig fremstilling eller en debatbog gælder der samme spilleregler for argumentationen, nemlig at den, for at blive taget alvorligt, skal positionere sig i forhold til relevante toneangivende synspunkter. Det gør den som bekendt ikke.

Og så afslutningsvis et sidste suk: Man kan med rimelighed spørge, om det ikke er for megen

ære at vie så relativ megen spalteplass på Nils Jægers bog, når det er min opfattelse, at *Det historiske svigt* er en dårlig bog. Måske, men desværre er Jægers bog et symptom på en generel tendens i den offentlige debat om Danmarks og venstrefløjens rolle under koldkrigen. Denne tendens, der går ud på at stigmatisere ikke blot venstrefløjen men også de radikale, Socialdemokratiet, fredsbevægelserne mv., er ødelæggende for en ordentlig forståelse af netop Danmarks og venstrefløjens nyeste historie. Desværre skaber denne tendens ikke blot myter (hvad der i øvrigt er være slemt nok, jf. Claus Bryld: “Den kolde krig og venstrefløjen. Ny realitet – ny myte?” i *Arbejderhistorie* 1999/4). Den får også alvorlige konsekvenser for den aktuelle debat om Danmarks stilling i international politik fremover. Det er eksempelvis bemærkelsesværdigt, at diskussionen på det nærmeste udeblev i Danmark, at da NATO sidste sommer (1999) vedtog sit nye strategiske koncept med en beslutning om at betragte hele verden som NATO’s interessesfære. En del af konceptet var, at NATO nu ikke længere er en forsvarsalliance i traditionel forstand, men en alliance som af egen drift er villig til at

intervene, hvor den måtte finde det nødvendigt. En sådan beslutning skulle man tro ville afføde et ramaskrig fra pacifistiske kredse samt fra venstrefløjen. Men ramaskriget udeblev. Hvorfor? Det er ikke godt at vide, men en oplagt forklaring er, at personer med tilknytning til venstrefløjen under den kolde krig i stadig stigende grad melder pas i den offentlige debat, fordi de stigmatiseres som utroværdige, hver gang de melder sig i diskussionerne. I den aktuelle debat synes det som om alle synspunkter er spiselige, såfremt de blot er kritiske overfor alt og alle, der ikke i enhver henseende slutter (/sluttede) op bag vestmagterne i deres koldkrigspolitikker. Men verden var heller ikke den gang sort/hvid. I disse år bliver det efterhånden muligt at gennemføre undersøgelser ikke alene på baggrund af Vestblokkens arkivalier og selvforståelse men også på baggrund af Østblokkens. Der er et stort og påtrængende behov for grundige undersøgelser af koldkrigen. Lad os håbe, at debatten fremover bliver mere nuanceret. Jæger har kaldt sin bog *Det historiske svigt*. Efter min mening er det Jæger, der svigter sin læser.

Rasmus Mariager